



Az ötvenes évek óvodaképének sajtórepresentációja – metaforák a közvéleményformáló újságok hasábjain



Kóger Yvetta

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar „Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola, doktorjelölt  0000-0001-8059-0749

KEYWORDS

- kindergarten history
- press dimension
- metaphor analysis
- socialist kindergarten image

KULCSSZAVAK

- óvodatörténet
- sajtódimenzió
- metaforaelemzés
- szocialista óvodakép

ABSTRACT

Press representation of the kindergarten image of the fifties – metaphors in the columns of opinion-forming newspapers | In the “fifties”, the socialisation of preschool education began to increase the importance of the kindergarten as an institutional arena. In the period before the Second World War, only a small percentage of children aged 3-6 years attended kindergarten, so most parents had no experience of how this institution worked. Thus, in the heyday of socialist education, propaganda was needed to promote institutionalised pre-school education. The paternalistic state also used the press as a means of propaganda. The so-called non-professional press was the primary medium of the 1950s for parents who had become nursery school users through their children. The research focused on the official discourse of the press claims about the kindergarten of the 1950s. The data were processed using qualitative methods of metaphor analysis. The analysis of press sources also shows that the aim of the central management was to reflect a kindergarten image that would convince parents of the need and justification for the socialisation of pre-school education.

ABSZTRAKT

Az ötvenes években az óvodáskorú gyermekek nevelésének társadalmisításával elkezdődött az óvoda, mint intézményi szintű jelentőségének növekedése. A II. világháborút megelőző időszakban a 3-6 éves korú gyermekeknek csak kis százaléka járt óvodába, ezért a szülők nagy része nem rendelkezett tapasztalatokkal ezen intézmény működéséről. Így a szocialista nevelés hőskorában propagandára volt szükség az óvodai intézményes nevelés népszerűsítése érdekében. A paternalista állam a sajtóorgánumokat is a propaganda eszközeinek tekintette. A gyermekeiken keresztül óvodahasználóvá váló szülőkhöz az ún. nem szakmai sajtó termékei jutottak el, mint az ötvenes évek elsődleges médiumai. A kutatás keretében az ötvenes évek óvodájáról a sajtóban megjelent állítások hivatalos diskurzusát vettük górcső alá. Az adatfeldolgozás a kvalitatív módszerek közül metaforaelemzéssel történt. A sajtóforrások elemzése is azt mutatja, hogy egy olyan óvodakép tükrözése volt a központi vezetőség célja, amely meggyőzi a szülőket az iskoláskor előtti nevelés társadalmisításának szükségességéről és létjogosultságáról.

Bevezető gondolatok

1948 után az államhatalom részéről manifeszt célként fogalmazódott meg egy, a szocializmus építésére törekvő új nemzedék felnevelése. A nevelés-oktatás feladatai ennek rendelődtek alá (Schadt, 2003:32) már az óvodai neveléstől kezdve. Korábban az iskoláskor előtti nevelés a család ügye volt, így családi értékek, normák szerint zajlott. Az ennek megváltoztatására tett kísérlet, mely gyakran ellentmondást szült a valóság és a kívánatos világ között, sok esetben az elutasítás, hártás reflexét váltotta ki (Somogyvári, 2020:17), vagyis ellenállásba ütközött. Ezért vált szükségessé az óvodai intézményes nevelés népszerűsítése, melyhez az egykori pártállami irányítás

a sajtóorgánumokat is eszközként használta. A Rákosi-korszakban vált általánossá az olvasás szokása, majd a moziba járás, illetve a rádiózás (Somogyvári, 2020:20). A politikai vezetés az újságcikkekben is azt kívánta láttatni, hogy intézkedései nyomán miként formálódik a világ, amely tulajdonképpen az ideológiai kényszer hatására létrehozott valóság (Schadt, 2003:11). A tömegtájékoztató – az ideológiai propaganda eszközeként – a saját szemüvegén keresztül szemléli és mutatja be a politikai eseményeket, történéseket, szereplőket (Géring és Zombori, 2008:451), így teremte meg például az óvodai nevelés reprezentációját.

Az óvodatörténeti horizont szélesítését célzó vizsgálat keretében változatos elsődleges kútfők felkutatására törekedtünk a kutatási dimenziók orientálta forrásfeltárás keretében. A sajtóirodalom dimenziójának, mint forrásdimenzióknak az egyik felét az ún. nem szakmai sajtó anyagai képviselik. A nem szakmai újságok neveléstörténeti kutatásokba való bevonása elsősorban Kéri Katalin munkásságához köthető (Baska, 2018:13), aki főként a dualizmus időszakával foglalkozott (Kéri, 2008, 2017, 2018), de az ötvenes éveket is érintette (Kéri, 2003, 2009). Kezdeményezése nyomán azóta is bővül az ilyen jellegű forrásokat valamilyen aspektusból vizsgáló kutatások száma (pl. Ács, 2021; Baska, 2018; Maisch, 2021; Pusztafalvi és Vass, 2019).

Ha a diskurzust olyan beszédmódként értelmezzük, amely egy téma szempontjából releváns megközelítések összességét jelenti (Baska, 2011:19), akkor a vizsgálathoz rendelkezésre álló szövegtörzset az iskoláskor előtti nevelésről az ötvenes években kialakult nyilvános diskurzusnak tekinthető. Az óvodáztatás történetét az ötvenes éveket tekintve is döntően szöveg-alapú kontextus építi fel, az intézmény és maguk az óvodás gyermekek is szövegek, különböző dokumentumok erőterében léteznek. Ezt egészítik ki a képek, melyek külső nézőpontból megalkotott illusztrációként szolgálnak egy idealizált jelen és elrendezett jövő képét közvetítve (Somogyvári, 2012:60). Mindez azonban felveti azt a dilemmát, hogy mennyiben tekinthető hitelesnek a médiadiskurzus óvodaképe.

Elméleti keret

A társadalomtudományos gondolkodás nyelvi fordulatához kapcsolódóan Terrell Carver a nyelvet médiumnak tekinti, mely narratívák révén közvetíti a jelentéseket. Foucault elmélete szerint a diskurzus a nyelven keresztül a tudást termeli. Olvasatában a diskurzus egy adott történelmi helyzetben bizonyos témában elmondható vagy elmondott állítások csoportja (Géring, 2005 idézi Baska, 2011:66). Esetünkben az ötvenes évek óvodájáról a sajtóban megjelent állítások hivatalos diskurzusát vesszük górcső alá. Az óvoda jelentése és tudása tehát mindig az adott diskurzus által meghatározott. A szövegek szerzőit alig ismerjük, az újságcikkeknek ritkán kerültek megjelölésre, akkor is inkább csak monogram formájában. A kutatott korszakban ennek nincs is olyan nagy jelentősége, hiszen az alkotmányban deklarált sajtószabadság nem érvényesülhetett. A sajtóhierarchia csúcsán álló napilapok (Szabad Nép/Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet), ezek megyei testvérlapjai és egyéb sajtókiadványok mind a pártállami vezetés szócsöveiként működtek, mely megjelenésüknek egyik fő feltétele volt. Csak kollektív agitátorként funkcionálva maradhattak

fenn úgy, hogy nem jelenhetett meg bennük olyan tartalom, amit ne hagytak volna jóvá a legfelső fokon (Somogyvári, 2018).

Kutatásunk szempontjából azonban lényeges, hogy az újságcikkek szerzői használhattak olyan nyelvi eszközöket, amelyek hatékonyabbá, élvezhetőbbé és átélhetőbbé tették a gyakran propagandisztikus céllal született leírásokat az óvodáról. Másrészről talán azért is, hogy kifejezhetővé tegyék azon nevelési intézmény lényegét, amit a korábbi tapasztalatok hiánya miatt másképp nem is lehetett. Ha valami nem jut eszünkbe, vagy nem tudjuk másként körülírni, gyakran metaforával helyettesítjük. Ez az alapja annak, hogy a metaforaelemzés módszerét választottuk az óvoda jelentésének korabeli megragadásához. Módszerválasztásunkat az is befolyásolta, hogy a megismerés és a nyelv kapcsolatának újraértelmezése hatással volt a neveléstörténeti kutatásokra is (lásd pl. Baska, 2011; Somogyvári, 2012).

Az óvoda szó jelentése állandó változáson ment keresztül a mindenkori kontextus alapján. A nyelvi megalapozottság elsődlegességét hirdető filozófiai szemlélet szerint a világot nem közvetlenül érzékleteinken keresztül, hanem az azokra rátelepülő jelentésekből konstruáljuk meg (Horváth, 2006 idézi Baska, 2011:75). A szocialista óvoda jelentésének konstruálódását az egykori közösségi média is befolyásolta. Ezek egy része tudatos, más része tudattalan formában történt. Fónagy István szerint a metaforára a tudomány tudattalan közlésként tekint (Fónagy, 1982 idézi Baska, 2011:77). Az óvodaképpel kapcsolatos vizsgálatokhoz elengedhetetlen a korszakra jellemző gyermekkép (gyermekeszmény, illetve -szemlélet) ismerete (lásd pl. Kéri, 2002; Komjáthy, 2012; Pukánszky, 2005).

Az ötvenes évek gyermekszemléletét nagyban befolyásolta a szovjet modell követése, legalábbis az arra való törekvés. Így a sajtópropaganda azt kívánta elhíttetni, hogy a világon a legjobb a Szovjetunióban gyerekek lenni. Hazai viszonylatban nem beszélhetünk egységes gyerekképről, mert a politikai ingának megfelelően hol jobban, hol kevésbé módosult. Ami mindvégig cél volt, az a gyermekvállalásra buzdítás, illetve a gyermek boldogságát biztosító szocialista társadalom megteremtése, majd megerősítése (Kéri, 2002:49). „A béketábor országaiban, a Szovjetunióban, a népi demokráciákban a gyermek a jövő reménysége. Gondtalan, napsugaras életet és fényes jövőt biztosít számára a szocializmus.” (Halasi, 1951:3)

A vizsgált korszak gyermekképe is magában hordozza a normativitás elemét, vagyis azt az elvet, hogy a gyermek nevelése lehetséges és jogos tevékenység. Megmutatja azt a célt, hogy a felnőtt generáció milyennek szerette volna látni, milyenné kívánta alakítani akkoriban a gyerekeket. Új gyermekkép változatok születtek, ennek egyike az óvodás gyermekről alkotott hivatalos kép, amelyben úgy tekintettek rá, mint a szocialista társadalom jövő tagjára, akit céltudatos és erőteljes ideológiai jellegű felvilágosító nevelőmunkával és az ehhez kapcsolódó jól definiálható markáns elvárásrendszerrel kell felkészíteni az életre. Az óvodás gyermek tehát ideológiailag felkészült politizáló kis felnőtt, ugyanakkor iskolába készülő gyermek. Az óvodai gyermekközösségek is elfoglalták helyüket a dolgozó nép társadalmában (Pukánszky, 2005:713).

Belőlük, az élővoda apró embereiből nevelődnek a jövő (él)munkásai, olvashatjuk egy újság hasábjain (Világosság, 1949:7).

A gyermekkép részletes elemzése, ismertetése, illetve metaforakutatása túlmutat ezen tanulmány keretén, de a szocialista családképpel együtt egy jövőbeni kutatás lehetőségét jelentheti.

Módszertani háttér

A kutatói kérdés, melyre választ keresünk: milyen óvodaképet közvetített olvasói felé az – óvodás gyermekek szüleikhez is eljutó – újságokon keresztül az egykori állami irányítás?

A választott sajtóanyagok írott szövegeinek feldolgozása metaforaelemzéssel történt. Az ezredfordulót követően egyre nagyobb figyelmet kapott a metaforaelemzés módszeregyüttese a humán- és társadalomtudományi kutatásokban mind nemzetközi, mind hazai szinten. Népszerűsödését a kognitív tudományok előretörésével, a kognitív nyelvészettel összefüggésben Lakoff és Johnson munkáiból eredeztethetjük, melyben megfogalmazták a metafora és a megismerés közötti elválaszthatatlan kapcsolatot (Lakoff és Johnson, 1980, 2003, 2014). A metafora nyelvi szempontból egy összevont hasonlat, olyan trópus (szókép), amely két dolog vagy fogalom tartalmi, hangulati kapcsolatán alapul. Sokszor olyasmit fogalmaz meg, amely másként kifejezhetetlen, ugyanakkor gyökerét, mely a beszélőt az adott szókapcsolat kimondására készítette, sokszor csak utólagos magyarázattal, elemzéssel lehet feltárni (Baska, 2011; Kövecses, 1998 idézi Fábrián, 2007; Vámos, 2003a; 2003b; Szántó, 2012; Saban et al., 2006). A konstruktivista-interpretivista megközelítésben a társadalmi valóságok konstruáltak, és az ontológiai metaforák keretezik annak megértését, hogy mi igaz és mi nem (Krone és Turner, 2017:2). A metaforákat a tárgyak, érzések, folyamatok, attitűdök kognitív leképeződéseinek tekinthetjük, használatuk pedig összeköti a személyes értelmezéseket a nyilvános értelmezéssel. Bakos Kinga ezért tartja indokoltnak a metaforák tudományos kutatását és kvalitatív értelmezését (Bakos, 2016:98).

A metafora vizsgálatának magyarországi neveléstudományba való bevezetése Vámos Ágnes nevéhez fűződik (Vámos, 2003a), míg a pedagógiai kutatások sorában előzményként tekintünk Kissné Zsámboki Réka és Patyi Gábor óvodaképre vonatkozó metaforavizsgálatára (Kissné és Patyi, 2018). E kvalitatív módszert a neveléstörténeti kutatások terén Baska Gabriella alkalmazta, melynek keretében a tanító fogalmi metaforáit kereste egy általa választott történeti forrásanyagban (Baska, 2011). Vámos (2003a) metaforakutatásról szóló könyvében a kutatómódszertan általános eljárásait ötvözte a metaforavizsgálat sajátosságaival (Vámos, 2003a. idézi Baska, 2011), melyre elemzésünk során vezérfonalként tekintünk.

A vizsgálat előzetesen meghatározott célfogalma az óvoda, így ennek a kifejezésnek a fogalmi metaforáit keressük, majd tartalmukat értelmezve felvázoljuk az ötvenes évek óvodaképének egyik lehetséges verzióját.

Az Óvodai nevelés országos alapprogramja¹ meghatározza a jelenkori óvodaképet. Ez alapján az óvoda a köznevelési rendszer önálló nevelési intézménye, mely a

¹ 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. Magyar Közlöny, 2012. (171), 28223-28231.

család, mint nevelési szintér kiegészítője. Meghatározott célja és funkciója (óvodavédő, szociális és pedagógiai) van, illetve bizonyos alapelvek mentén zajlik az óvodai nevelés. Elsősorban az óvoda intézményéhez rendelt célokat és feladatokat értelmezzük óvodaképként (Kissné és Patyi, 2018:17). Ebből indultunk ki a formálódó szocialista óvoda jelentéstartományának megfogalmazásánál is.

Vizsgálati minta, metaforák gyűjtése

A kutatás idődimenziójaként meghatározott, 1948 és 1959 közötti bő egy évtized azon napi és heti lapjainak, folyóiratainak, időszaki kiadványainak sajtóanyaga került áttekintésre, amely az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában elérhető. A felületen működik keresőszavas funkció, így az óvoda keresőszóra adott találatokból válogattuk ki célzott, szelektív mintavétellel azokat a cikkeket, amelyek óvodaképet közvetítenek, vagyis az óvoda valamennyi intézménytípusának céljáról, feladatairól, illetve személyi és tárgyi feltételeiről tartalmaznak leírást. A szűkített szövegtörzset képezi a metaforavizsgálat tárgyát (N=120).

Kutatásunkban előzetesen definiált célfogalommal dolgozunk a fogalom tartalmának megragadása céljából. Ehhez kapcsolódóan elvégezzük a célfogalom jelentéstartományának vizsgálatát. Az újságcikkek szövegeit nézzük át arra vonatkozóan, hogy az írott szöveg tartalmaz-e metaforát, vagyis már meglévő metaforákat vizsgálunk. Az írott metafora elemzésénél szem előtt kell tartani, hogy az a jelentés, mely a vizsgálatunk tárgya és a megismeréshez kötődik, mindig társadalmilag és az adott kor által meghatározott. A kutatáshoz választott újságok hasábjain olvasható köznyelvi szöveg feldolgozásánál igen fontos a szöveggörnyezet, mivel a metaforákhoz nem feltétlenül tartoznak magyarázatok. A jelentéselemzésnél segítségünkre lehet a használati kontextus. Ugyanakkor óvatosan kell bánni a következtetéssel az interpretáció viszonylag nagy mozgásteret miatt.

A szocialista sajtó sajátos köznyelvi szövegeiben keressük a célfogalom metaforáit. Jelen kutatásban a szóképek kategóriából indulunk ki, e halmaz részének tekintjük a metaforát, illetve a metafora részeinek a megszemélyesítést vagy a szimbólumot (Vámos, 2003). A metonímia nem nevezi meg a célfogalmat, hanem létezésének egy mozzanatával jelöli időbeli, térbeli vagy ok-okozati összefüggésben (Somogyvári, 2012:69). Ebből kiindulva elkülönítjük a szövegekben a metaforákat a nem metaforikus nyelvi kifejezésektől.

A metaforák elemzése

Következő lépésként csoportosítjuk a szóképeket a típusuk szerint, esetünkben a szó-faj szerinti osztályozás az elsődleges. Túlnyomórészt névszói metaforákkal találkozhatunk a vizsgálati mintában. A névszói metaforák legtöbbször egyszerű megnevezések, amelyek az óvoda identifikálására hivatottak. Az önazonosság keresését sugallják, illetve azt, milyennek szeretné láttatni az állami vezetés a társadalom többsége számára új intézményt. Az igei metaforák esetében az óvoda egy jellemző tulajdonságával, attribútumával vagy cselekvésével együtt jelenik meg. Ezekben a

hatalom ellenőrző-irányító mechanizmusa működik, a sajtó mondatai külső nézőpontból irányítottak. Nem véletlen, hogy az ideológiai-politikai mondanivalót visszhangozzák (Somogyvári, 2012:69).

Ezt követi a jelentéstartományok mentén történő halmazba sorolás, a metaforák jelentésében levő közelség szerint. A metaforacsoportok kialakításánál figyelembe vettük a korábbi óvodára, illetve iskolára irányuló metaforaelemzések eredményeit (lásd pl. Bakos, 2016; Kissné és Patyi, 2018; Szántó, 2012; Vámos, 2003).

1. csoport (halmaz)

Az óvoda: „miniatűr világ”
„apró állampolgárok Liliputországa”
„a gyerekek méreteire szabott kényelmes kis világ”
„eleven képeskönyv” – „új, mesének tűnő világ”
„liliputiak rezidenciája”
„liliputváros”
„gyermekország”
„csöppségek birodalma”
„kedves, szépen gondozott kisgyermek birodalom”
„kisemberek klubja”

A metaforákat azon az alapon soroltuk egy csoportba, hogy egy, a felnőttek világától elkülönülő másik világot közvetítenek. Ez is mutatja, hogy ötvenes évek óvodaképének vizsgálatához elengedhetetlen a korszakra jellemző gyermekkor felfogás, illetve a gyermekkép, mint gyermekeszmény és -szemlélet ismerete (lásd pl. Kéri, 2002; Komjáthy, 2012; Pukánszky, 2005). Annál is inkább, mivel a gyermekkor társadalmilag létrehozott, a felnőttek által értelmezett fogalom, mely azt mutatja meg, hogy a felnőttek kit tekintenek gyermeknek, miként fogalmazzák meg a gyermekkor ismérveit (Szabolcs, 2000:70). A gyermekkort olyan sajátos életkornak tekintik, amelynek jellegzetes fejlődési szakaszai és azokkal összefüggő feladatai vannak. Ezek egyike az óvodáskor, mely az óvodáztatás expanziója nyomán vált jelentőssé. A polgárosodással kezdődően a gyermek, illetve annak nevelése egyre inkább a család és a társadalom érdeklődésének középpontjába került. A 18. századtól alakult ki a felnőttvilágtól térben is elkülönülő „gyermekvilág” a gyermekszobával, ezzel párhuzamosan egy sajátos gyermekkultúrával (gyermekirodalom, játszótér). Az antropológiailag megalapozott gyermekkép szerint a gyermek minőségében más, mint a felnőtt, ami személyiségének csak rá jellemző pszichés struktúrájában, életkori sajátosságaiiban is megnyilvánul. A gyermeknek önálló világa van, sajátos szemléletmóddal, nézőpontokkal, problémákkal, értékekkel és tapasztalatszerzési formákkal. E világ nem mérhető a felnőtttség mércéjével, és erre a nevelőnek feltétlenül tekintettel kell lennie. A „gyermekország” megjelenése a gyermekeknek a felnőttvilágtól viszonylag elszigetelt életét és fejlődését tette lehetővé. A gyermekek szociális kontrollja megerősödött, illetve a gyermekekkel való törődés intézményes keretei jöttek létre. Ez a felfogás a kialakítandó felnőttet látja a gyerekekben. Olyan hiányokkal és

lehetőségekkel felruházott lénynek tekinti, akit következetes formálás, nevelés és oktatás útján kell a felnőtt életre felkészíteni. A gyermekkel foglalkozó tudományokban a kulcsszó a fejlődés volt. Különösen a pszichológia és a szociológia alkalmazott olyan szemléletmódot, mely szerint a gyermek fejlesztendő, vagyis a felnőttkor kompetenciáihoz kell eljuttatni. A tudatos nevelés, az intézményes nevelés épp azokra a pszichológiai és szociológiai elméletekre támaszkodott, amelyek a gyermeki lét lényegét a felnövekvés állapotában ragadják meg és tudományos alapokon igyekeznek meghatározni azokat a lépcsőfokokat, amelyeken a gyermek végighaladva eljut a kívánatos felnőtt normákhoz, és beilleszkedik a társadalomba. Ennek nyomán rendszerbe szerveződtek a gyermeki életkorokhoz és speciális igényekhez kötődő iskolatípusok és fokok, köztük a köznevelés alappillére, az óvoda. A közgondolkodást, a hétköznapi életet is átítatta a gyermekről való gondolkodásnak, a gyermeki lét megszervezésének ez a formája. E felfogás erősen normatív, hiszen a gyermekkel foglalkozó tudományok megállapításaihoz méri az ideálisnak tartott, elérni kívánt fejlődési szinteket, azokat az aktuális fejlődési jellemzőket, amelyekhez a gyermeket el óhajtják juttatni. Ez egy alapvetően optimista gondolkodásmód a fejlődő, fejlesztendő gyermekről. A gyermeket csak a felnőtt állapothoz hasonlítva tudja elképzelni, társadalmilag csak a jövő szempontjából tartja értelmezhetőnek a gyermekkort, mintegy hiányállapotként tételezve azt a felnőttkorhoz képest (Jenks, 1996; Szabolcs, 2003, 2004). Jonathan Swift regényében Liliput egy külön világ, a kis emberek/törpék országa, mely egyrészt a gyermeki méretre utal, másrészt a felnőttektől való másságára. Ugyanakkor az „apró állampolgárok” kifejezés mégis az óvodások társadalomban elfoglalt fontos helyét is jelzi. Az egykori pártvezetés ugyanis a gyermekre a rendszer működésének legitimálójaként tekintett (Schadt, 2003:132).

Az első szóképcsoport esetében a forrásfogalom a gyermekvilág, mint a gyermeklét egyik színtere, melynek központi eleme a játék. Az óvodás gyermek legfőbb tevékenységének napjainkig a játékot tekintik. Az ötvenes évek munkadélutánjai keretében is számos alkalommal a gyermekek játékeszközzeit igyekeztek javítani, gyarapítani a szülők, például babákat vagy udvari játékokat, homokozót, hintát készítettek.²

A célfogalommal összeillesztve kapott fogalmi metafora: az óvoda gyermekvilág (és játékre szolgáló hely).

Vámos Ágnes a metaforaelemzés folyamatában maga sem zárja ki annak lehetőségét, hogy egy-egy metafora több halmazba is besorolható (Vámos, 2003a). Az előző csoporttal szoros összefüggésben állnak a következő trópusok, de attól mégis elkülönítve elemezzük azokat.

² MNL FVL. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodák, 1952. 851-852. sz. (25-26.d.)

2. csoport (halmaz)

Az óvoda: „mosoly szigete”
„csendes mesesziget”
„mesevilág”
„valóságos álom-birodalom”
„boldog gyermekek birodalma”
„munkásgyerekek paradicsoma”
„igazi gyermekparadicsom”
„valóságos földi paradicsom”
„mesebeli cukorpalota törpe berendezéssel”
„kis mesepalota”
„kicsinyek palotája”
„tündérpalota”
„(nem minden óvoda) mesepalota”
„kis mesevár (ahol otthonra találnak)”
„a kicsinyek fellegvára – játékok és mesék birodalma”
„mesebeli kastély miniatűr bútorokkal, mely a gyerekek kényelmét szolgálja”
„igazi kis tündérország”
„megelevenedett tündérvilág”
„csodaszép, legmodernebb felszereléssel ellátott gyermek-tündérkert”
„Mintha tündérországban, annak is legszebb játékboltjában lépkednénk.”
„valóságos játéksország”
„várja a zsbongó gyermekhadat”
„csengőhangú, mosolygóarcú gyermekhad játszóhelye”

Ezen szóképek mindegyike a gyermekek szempontjából valamilyen csodás, mesés helyként írja le az óvodát, ahol boldogan, vidáman, játékkal tölthetik mindennapjaikat, mely szorosan összefügg a már említett gyermekkor felfogással. Itt merül fel leginkább a korszakot jellemző eufemisztikus ábrázolás érvényesülése, mely a szocialista kommunikáció egyik jellemvonása. A szovjet mintát követő ideológiai szakzsargon elvárásaihoz alkalmazkodva sajátos eufemizmusokból, fedőszavakból álló nyelv alakult ki, mely a sorok közti olvasást tette szükségessé az élet szinte valamennyi területén (Halász és Alpár, 2020:66). A levéltári források arról tanúskodnak, hogy az óvodásokat több esetben kényszermegoldásból olyan épületben, helyiségben helyezték el, amelyek nem óvodának készültek, adottságaikban nem igazán feleltek meg az ilyen korú gyermekek ellátásához (Kóger, 2022:220).

A második szóhalmaz esetében a forrásfogalom a csodás hely, a fogalmi metafora: az óvoda csodás hely.

Ezen elképzelés pedagógiai- és eszmetörténeti vonatkozású gyökerei egészen Fröbelig visszavezethetők, aki szerint a gyermekkerteknek ki kell zárni a külvilág

káros hatásait, és bennük a felnövekvő gyermek számára harmonikus légkört kell teremteni. A gyermekkert Fröbelnél tulajdonképpen az „újra meglelt földi paradicsomot” jelenti mind a gyermekek, mind a szüleik számára (Paty, 2011:53). A német pedagógus nézetei szerint a kisgyermek a játékban éli át a legteljesebben saját létezése totalitását, ezért ez a legfontosabb tevékenysége (Pukánszky, 2005:707). Montessori az általa létrehozott nevelőintézményt, a gyermekek házát egyik művében „metaforikusan” „közös paradicsomnak”, „új Jeruzsálemnek” nevezi. Ez is jelzi, hogy eszmerendszerében Fröbel nézeteivel rokon utópisztikus gondolatok is szerepeltek. Vagyis az elidegenedett emberiség a gyermekek segítségével lehet csak képes egy szebb jövő kialakítására (Montessori, 2002).

Mindezekkel párhuzamba állítva az ötvenes években is megjelent a sziget motívum, mint strukturális, teret leíró toposz. Egyike – az erdő, a part és a völgy mellett – azoknak a természetes környezeteknek, amelyek alapvetően formálták az embernek az ideális világról szőtt álmait. Elszigetelt, önálló területet jelent. A társadalmi szorongások kifejezésekor, mint menedék, az elvonulás helyszíne jelenik meg, az elkülönüléssel a túlélés egyik legrealisabb esélyét kínálja fel. Az óvoda elszigetelte a gyerekeket a szocializmus építésének nehézségeitől, ugyanakkor önálló intézménye volt a köznevelési rendszernek.

A „földi paradicsom” emlegetése feltehetően nem véletlen a politikai vallás megjelenésének időszakában, amikor az Isten helyébe lépő politika az evilági üdvözülést, az emberiség tökéletes földi állapotának kialakulását hirdeti (Németh, 2016:18.; Turbucz, 2015:45). Másrészt a tradicionálisan vallásos magyar lakosság számára a paradicsom metafora pozitív töltetűvé tehetette az óvoda megítélését. A paradicsom ugyanis az Isteni részt is magába foglaló csoda világa, az első emberpár boldog életének gyönyörű helyszíne. Ezáltal a boldog, gondtalan élet jelképe, vagyis rendkívül kedvező hely. Tudati örömet jelent, hogy az ember a legjobb helyen van, és a propaganda az óvodát is ilyen helyként kívánta feltüntetni.

A birodalom kifejezés latinul *imperium*, mely az *imperare* parancsolni igéből származik. Valójában egy politikai entitás. Az óvoda esetében a gyermekek által „meghódított” terület, ahol ők a legfontosabbak, ezáltal ők parancsolnak. Ugyanakkor a birodalom jelenthet csodálatos, bejárhatatlan, megunhatatlan, felemelő világot is, ahogy a népmesék is ábrázolják.

Az újságcikkek több esetben palotaként, várként vagy kastélyként aposztrofálják az óvodát. Ezeket egymás szinonimájaként használják az újságírók. Az ilyen jellegű épületek gyakran szerepelnek a mesékben, különleges tulajdonságokkal felruházva. A köznapi ember számára e „mesebeli” épületek nagyságukkal, díszítésükkel és berendezésükkel kiemelkednek a házak sorából. E gyakran fényűző lakhelyek lakói előkelő személyek voltak, az ottani gazdagság, a csodálatos(nak vélt) élet a legtöbb ember számára csak hiú ábránd lehetett. A kastély a latin *castrum* szóból származik, mely védett helyet jelent. Az egykori sajtó is igyekezett az óvodát úgy ábrázolni, mint a település házai közül – elsősorban funkciójával, gyerekzsivajával – kiemelkedő épületet, amely egyfajta védett helyet biztosít a dolgozó emberek gyermekei számára. Sokak számára valóban „fényűző” helynek számított az otthoni szegényes körülmények ellenében.

1952-ben törvényerejű rendelet született egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről.³ Nem volt ritka az sem, hogy az államosítást követően az egykori kastélyok, úri ingatlanok „kastélyidegen” funkciót kaptak. Legtöbbször ugyan csak átmenetileg, de napközi otthon, idénynapközi vagy óvoda került kialakításra az épületekben. Így történt ez például Gyórsövényházon, Dánszentmiklóson vagy Iszkaszentgyörgyön.⁴

3. csoport (halmaz)

Az óvoda: „(apró emberkék) második otthon(a)”
„gyermekvédő otthon”
„pompásan berendezett otthon”
„(ahol) a gyermek otthonra lel”
„(amiben) a gyermek otthont talál”
„közösségi gyermekszoba”
„egy nagy család”
„nappali mama”
„megóvó”
„pótolja a szülői házat (amíg a szülők dolgoznak)”
„örkődik a jövő nemzedék egészsége, boldogsága felett”
„a munkásélet szüksége”
„anya nyugalma (amikor gyermekét jó helyen tudja)”
„(húsz) anya öröme”
„asszonyok számára áldás”
„megkönnyíti a dolgozó munkásemberek életét”
„sok anyai gondtól szabadít meg”
„derüssé hangolja a szülőt (a gyermekkacagás, játékos csevegés)”
„gondot, fáradságot, veszélyt takarít meg a dolgozó asszonyoknak”

Szintén a gyermekek- és gyermekfelfogáshoz kötődően azonosítja a korabeli sajtódiskurzus az óvodát egy szerető, biztonságot, védelmet nyújtó hellyel, illetve közösséggel. Az óvoda óvó-védő funkciója a kezdetektől fogva alapfunkció.

Az egyik leggyakrabban előforduló szerkezet, strukturális metafora a (második) otthon. Az óvoda otthon-jellegének hangsúlyozása szintén fröbéli gyökerű gondolat, mely az óvoda és az otthon szoros kapcsolatához is kötődik. Molnár Máriának az 1896-os II. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson a kisdiednevelési szakosztályban megfogalmazott nézetei szerint a kisdiedóvó intézetek alapvető feladata az „édes,

³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 4. számú törvényerejű rendelete egyes házingatlanok állami tulajdonbavételéről. *Magyar Közlöny*, 1952 (18), 219-221.

⁴ Dánszentmiklósi Mosolygó Alma Óvoda és Mini Bölcsőde. URL: <https://bit.ly/3QPq5Bi>
Iszkaszentgyörgyi Vackor Óvoda és Konyha. URL: <https://bit.ly/3sDLs0z>
Horváth, J. (2018). Az enesei Tündéerkastély Óvoda 60 éves. Enese, Tündéerkastély Óvoda.

családias otthon” biztosítása (Kissné és Patyi, 2018:22). A családias, derűs légkör biztosítása napjainkig elvárás.

Az óvoda gyakran az otthoni környezet elemei által kerül megjelenítésre (helyiségek – mosdó, „szoba”, étkező; berendezés – bútorok, díszítő elemek, virágok; fenyésre sikált padló, tisztára meszelt falak, függönyök). Az óvodás a nap egy részében nem a szerettei körében éli az életét, hanem egy mesterségesen kialakított helyen, ehhez kell alkalmazkodnia, ezt kénytelen otthonának tekinteni. A szülő számára megnyugtató az „otthonos” környezet. Az óvodában féltő szeretettel veszik körül a gyermeket, védelmet nyújtanak „falai”, ugyanúgy, mint az otthoné. A gyermekszoba az otthon egyik helyisége, a gyermek otthoni élettere – ugyanakkor nem csupán egyetlen gyermeké, hanem a közösségé, így megtanulja a közösségben létező „gyermekkort”.

Az ehhez kötődő fogalmi metafora: az óvoda gondoskodás, ahogy a szülői is gondoskodik otthon a gyermekéről. Ám nem csak a gyermekről, hanem a dolgozó szülőkről is gondoskodik azáltal, hogy „segítő kezét” nyújtja a gyermeknevelés és étkeztetés napközbeni átvállalásával. A kettős funkciójú óvoda – kezdetektől domináns – szociális funkciójából adódóan az ötvenes években anya- és gyermekvédelmi intézményként aposztrofálták. Az 1949-ben deklarált alkotmány úgy utal ezen intézményrendszerre, mint amelyik a nők egyenjogúságát szolgálja.⁵

4. csoport (halmaz)

Az óvoda: „gyermekkertészet (emberpalántáknak)”
 „új virágskert”
 „csemetekert”
 „a piciny emberpalántákat neveli a jövőre”
 „Olyan, mint egy üvegház, ahol nagyon drága palánták növekednek.”
 „úgy éreztem, hogy virágskertben sétálok”
 „Élt, zsongott az élet virágskertje, s benne több mint száz nyíló virágbimbó”
 „(Amikor az ismeretlen keresztülmegy az első udvaron, az az érzése támad, hogy) a világ legnagyobb madárkereskedésébe csöppent... olyan csivitelés-csipogás-csacsogás zsong a fülébe.”
 „nyüzsgő méhraj”
 „tavasz a falak között”
 „az új élet kis hajtása (a napközis óvoda)”

Ebben a metaforahalmazban természeti képek kerültek besorolásra. A kert szimbólika is nagyon korán megjelenik az óvodával kapcsolatos hazai irodalomban. Wargha István már 1843-ban az alábbiakat írta: „kettő t. i. a kisdedővő intézetek feladása: testileg és erkölcsileg megóvni, s fejteni a kisded erőit, semmit kívülről hozzá nem adva, csak, mint a növényt ápolva, öntözgetve, takargatva, kapálgatva, nyesegetve” (Wargha, 1843:28. idézi Kissné és Patyi, 2018). A kert motívum mégis főképp

⁵ 1949. évi 20. törvény. A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA. Magyar Közlöny, 1949. (174), 1355-1361.

Friedrich Fröbel eszméinek és gyermekkertjének hazai elterjedésével az 1860-as évektől vált alapvetővé az óvodapedagógusok körében. Fröbel úgy vélte, hogy egy különleges óvodára, a „gyermekkerthez” van szükség, ahol a jónak születő gyermek pozitív vonásait, ártatlanságát meg lehet óvni a romlott társadalom hatásaitól (Pukánszky, 2005:707). Szabó Endre, a fröbeli eszmék és gyermekkerterek egyik leglelkesebb magyarországi népszerűsítője, egyik írásában metaforaként értelmezi magát a gyermekkert titulusát (Kissné és Patyi, 2018:21).

A kert, mint szimbólum megjelenik a korábbiakhoz kapcsolódóan úgy is, mint földi paradicsom, hiszen Ádám és Éva égi paradicsoma egy kert volt. A kert tehát paradicsomi jelkép is, az élet gazdagságát jeleníti meg. Nem véletlen a paloták és kastélyok körüli sokszor pazar kert (park) kialakítása.

A gyerekek a kert lakóiként, madarakhoz és méhekhez hasonlítva is említésre kerülnek, hangjukat és mozgásukat azonosítva más élőlényekével. A tavasz kép pedig az új kezdetét, a sarjadást, rügyezést szimbolizálhatja. Az ötvenes évek társadalma számára szinte új, ismeretlen intézményt jelentettek az óvodák, amelyek a változások által generáltak „hajtottak ki a földből”.

A forrásfogalom tehát a kert, a fogalmi metafora: az óvoda kert.

Az egykori gyermekkor-gyermekkép is azt feltételezi, hogy a gyermeket növelni-növeszteni szükséges, melynek egyik színtere az óvoda, mint nevelő-növelő intézmény.

5. csoport (halmaz)

Az óvoda: „apróságok iskolája”

„tudományos alapokon álló gyermeknevelés hajlékai”

„az emberré formálásnak első lépcsője”

„az emberteremtés eszköze”

„testileg, lelkileg ép, önálló, helyes szemléletű, értékes egyéniségek kerülnek ki belőle”

„a gyermek jellemének, egyéniségének alapjait rakja le”

„(amíg az anya gépe mellett dolgozik) – gyermekéből embert faragnak”

„az életre nevel (nem álomvilágba)”

„(a szocialista embertípus jellemző tulajdonságának,) a munka szeretetének alapját veti meg”

Az óvoda kettős funkciója közül a pedagógiai funkció elsősorban az általános iskolai tanulmányokra való előkészítés feladatában került deklarálásra az 1953. évi kisdé-
óvási törvényben. Emellett a szocialista emberré nevelés megalapozása is az óvodá-
ban kezdődött. Az intézmény a köznevelés első láncszemeként maga is az „élet is-
kolája” volt. Törvényileg deklarálta a szocialista, mint tudományosan alátámasztott
pedagógia célkitűzései szerint történő nevelés.⁶ Géczy János a szocialista és szovjet
pedagógia egymással való azonosítása nyomán ír az „ötvenes évek” kezdetén

⁶ 1953. évi III. törvény a kisdé-óvásról. *Magyar Közlöny*, 1953. 9. 73.

természetessé váló szovjet példa etalonná emeléséről (Géczi, 2006:24). A politika által támogatott mintakövető magatartás diszkontinuitást, vagyis az addigi pedagógiai hagyományok megszakítását, átértelmezését eredményezte (Golnhofer és Szabolcs, 2017:89). Nem volt ez másként az óvodai nevelés terén sem, legalábbis a hivatalos elvárások szintjén.

Tekinthetünk az óvodára úgy, mint egy szobrászműhelyre, ahol az óvónő, mint szobrász „farag” embert a gyermekből. Ez a metafora az iskolára, tanítóra vonatkozóan többször is megjelent a metaforakutatások sorában (pl. Vámos, 2003a, 2003b).

Ez alapján a fogalmi metafora: az óvoda az alkotás-formálás (így a fel/készülés) helye.

6. csoport (halmaz)

Az óvoda: „a terv ajándéka”
 „a demokrácia gyönyörű ajándéka” (az új óvoda)
 „az egész község lakosságának dédelgetett kincse”
 „a tsz község összefogásának egyik legelső eredménye”
 „felemeli a dolgozó kisemberek életnívóját”
 „a parasztság életszínvonalát emeli”
 „új, szocialista jövő épül itt”
 „Az emberiség építőköveiből rakják össze, hogy betöltse szép hivatását”

Az utolsó szókép halmaz speciálisan az ötvenes évekre jellemző fogalmakat tartalmaz, megértésük a vizsgált idődimenzió politika- és társadalomtörténetének ismeretét feltételezi. Találunk utalásokat a tervutasításos gazdasági rendszerre, a kollektívizálásra/téeszesítésre, a községfejlesztésre, melynek fontos eleme az óvodahálózatbővítés. Mindezek a demokrácia „védőszárnyai alatt”, a szocialista jövőt építő dolgozó nép érdekében történtek. Fontos eredményként, felbecsülhetetlen értékűként közvetítette ezeket a sajtó a társadalom tagjai számára. E folyamatok egyik pozitív hozadékaként, nélkülözhetetlen velejárójaként jelent meg az óvoda is.

Így tekintettünk forrásfogalomként az értékre, az általa megalkotott fogalmi metafora pedig: az óvoda érték.

Összegzés

Az ötvenes évek óvodájának világa abban a nyelvben élt, melyen keresztül az erről az intézményről való gondolkodás az akkori társadalom számára érthetővé válhatott. Az ötvenes évek sajtópropagandája hasonló metaforákkal próbálta megérthetővé, így elfogadhatóvá tenni az óvoda, mint intézmény célját, feladatait, mint ahogy napjainkban is vélekednek például az óvodapedagógus hallgatók az óvoda fő funkcióiról (lásd Kissné és Patyi, 2018). Olyan szóképek kerültek be a hivatalos propaganda szövegekbe, melyek egy része a múltban gyökerező, pedagógiatörténeti, például fröbeli idealisztikus motívum. Emellett az egykori gyermekkép, gyermekfelfogás is

jelentős hatással volt az óvoda körülírására. A leggyakoribb az otthonnal való azonosítás, melyre feltehetően tudatosan építettek az ötvenes évek óvodaképének kialakításakor, hiszen kiemelt népnevelői feladat volt a szülők meggyőzése az óvodahasználatról. Ezáltal válhatott ugyanis ellenőrizhetővé a korábban a magánszférában zajló óvodáskorú gyermekek nevelése. Ezért is hangsúlyos az óvoda értéként való feltüntetése a társadalom számára, mely megbecsülést érdemel és támogatottságot a társadalom minden tagjától.

Az ötvenes évek sajtódiskurzusában megjelenő – az óvodás gyerekek „szájába adott” – óvodakép példája vers formájában:

„Pirostetős óvodánkon napsugárka játszik,
Ablakában sok-sok cserép muskátli virágzik.
Hófehérre meszelt falán gyönyörű szép képek,
Fehérség és tisztaság van amerre csak nézek.
Mindörökre megszerette, aki egyszer látta,
Jó anyácskám öröm járni ilyen óvodába.
Aki nekünk megcsinálta, nincsen annak párja,
Hálás szívvel gondolunk mi Rákosi elvtársra.”⁷

⁷ Forrás: Fejér Megyei Néplap, 1953. december 11. p. 4.

Irodalom

- Ács, M. (2021). Az Országos Református Nőszövetség indulásának körülményei (1943-1944). *Per Aspera Ad Astra*, 8(1), 24-49.
DOI <https://doi.org/10.15170/PAAA.2021.08.01.02>
- Bakos, K. (2016). Pedagógusok metaforákban tükröződő képe saját pedagógusi szerepükről. *Ped Acta*, 6(2), 95-102. URL: <https://bit.ly/3Ge3ERA>
- Baska, G. (2011). *Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján*. Budapest, Gondolat Kiadó. URL: <https://bit.ly/3MWVlRd>
- Baska, G. (2018). „Néptanítónak lenni nem comicum”. A Borsszem Jankó tanító-képe. In: Fehérvári, A. (szerk.), *A Borsszem Jankótól Bolognáig. Neveléstudományi tanulmányok. Metszéspontok*. Budapest: ELTE PPK – L’Harmattan Kiadó, 13-32. URL: <https://bit.ly/46n2b5P>
- Fábián, Gy. (2007). *Kísérlet a nyelvtanárszerep fogalmának integrált megközelítésére*. Doktori disszertáció. Veszprém: Pannon Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola. URL: <https://bit.ly/3STYz8q>
- Géczi, J. (2006). A szovjet pedagógiai minta. A szovjet és a szovjet minta nyomán kialakított nemzeti törekvések sajtóreprezentációja. *Iskolakultúra*, 16(9), 24-38. URL: <https://bit.ly/3RcHRQy>
- Géring, Zs. és Zombori, M. (2008). Kritikai diskurzusok. In: Némedi, D. (szerk.). *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó, 387-457. URL: <https://bit.ly/47Mchye>
- Golnhofer E. és Szabolcs, É. (2017). A hagyományok megszakítása, átértelmezése a pedagógiai tankönyvekben az ötvenes évek első felében. In: Németh, A. és Pukánszky, B. (szerk.). *Gyermekek, tanárok, iskolák – egykoron és ma. Tanulmányok a 90 éves Mészáros István tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 22-31. URL: <https://bit.ly/47sWKUy>
- Halasi, M. (1951). „Olyan szépet, mint a miénk...” *Szabad Szó*, 53(22), 3. (június 3.)
URL: <https://bit.ly/3G9YiGG>
- Halász, A. és Alpár, Zs. (2020). A gyerekpszichoanalízis Magyarországon. *Imágó Budapest*, 9(2), 61-73. URL: <https://bit.ly/40ND0IB>
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. London, Routledge.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203129241>
- Kéri, K. (2002). Gyermekeképünk az ötvenes évek első felében. *Iskolakultúra*, 12(3), 47-59. URL: <https://bit.ly/46miQXm>
- Kéri, K. (2003). Gyermekekép Magyarországon az 1950-es évek első felében. In: Pukánszky, B. (szerk.). *Két évszázad gyermekei. A tizenkilencedik-huszedik század gyermekkorának története*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 229-247. URL: <https://bit.ly/3MRDBmT>
- Kéri, K. (2008). *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914*. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. URL: <https://bit.ly/49NWn8s>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Kéri, K. (2009). Gyermekábrázolás az 1950-es években a Nők Lapja címlapjain. In: Kozma, T. és Perjés, I. (szerk.). *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága. 203-211. URL: <https://bit.ly/3RccLbK>
- Kéri, K. (2017). Tanult lányok, emancipált nők ábrázolása dualizmus kori karikatúrákon. *Gyermeknevelés*, 5(1), 4-17.
DOI: <https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.1.4.16>
- Kéri, K. (2018). *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Pécs: Kronosz Kiadó. URL: <https://bit.ly/3uslyfs>
- Komjáthy, Zs. (2012). A magyar óvodatörténet nyilvántartott szakmai folyóiratainak gyermek- és ifjúságképe a 19. századtól napjainkig. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(9-10), 198-206. URL: <https://bit.ly/3Gcka4k>
- Kissné, Zs. R. és Patyi, G. (2018). Angyalkertek egykor és ma – Az óvodapedagógus hallgatók metaforáiban megjelenő óvodakép pedagógia történeti vonatkozásai és jelenkori sajátosságai. *Képzés és Gyakorlat*, 16(4), 17-28.
DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2018.4.2>
- Kóger, Y. (2022). „Tessék lerajzolni, hogy már négyéves elmúltam.” A Ludas Matyi óvodaképe az ötvenes évekből. *Polymatheia*, 12(1-2), 210-233.
DOI: <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2022.1-2.12>
- Krone, K. és Turner, P. (2017). Metaphors. In: Scott, R. C. és Lewis, K. L. (Eds.), *The International Encyclopedia of Organizational Communication*. John Wiley & Sons, Inc.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118955567.wbieoc139>
- Lakoff, G. és Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2014). Mapping the brain's metaphor circuitry: metaphorical thought in everyday reason. *Frontiers in Human Neuroscience*, (8), 1-14.
DOI: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00958>
- Maisch, P. (2021). *A nők olvasóvá nevelése a reformkori Magyarországon*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. URL: <https://bit.ly/3QPx9xY>
- Meglátogattuk az élóvodát. Így él 80 pöttömnyi emberke. *Világosság*, 5(94), 7.
- Montessori, M. (2002). *A gyermek felfedezése*. Budapest, Cartaphilus.
- Németh, A. és Bíró, Zs. H. (2016). A magyar neveléstudomány diszciplína jellemzőinek és kognitív tartalmainak változásai a 20. század második felében. In: Németh, A., Garai, I. és Szabó, Z. A. (szerk.). *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában – Neveléstudomány-történeti tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 7-118. URL: <https://bit.ly/40NDcrp>
- Patyi, G. (2011). Az elveszett paradicsom iránti romantikus vágyakozástól a fröbéli gyermekkertekig: egy nevelőintézmény keletkezésének esztétörténeti gyökereiről. *Képzés és Gyakorlat*, 9(1-2), 47-55. URL: <https://bit.ly/3SSTU6P>
- Pukánszky, B. (2005). A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. *Educatio*, 14(4), 703-714. URL: <https://bit.ly/3TbiSyy>

- Pusztafalvi, H. és Vass, L. (2019). Uránia – az ismeretterjesztő mozgalom a sajtóban. In: Varga, A., Andl, H. és Molnár-Kovács, Zs. (szerk.). *Neveléstudomány – Horizontok és dialógusok. Absztraktkötet: XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia Pécs MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet*, 515. URL: <https://bit.ly/49MnosY>
- Saban, A., Eid, K. N. B. és Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teacher among prospective teachers through metaphor analysis. *Educational Sciences Theory & Practice* 6(2), 509-522.
- Schadt, M (2003). *A feltörekvő dolgozó nő. Nők az ötvenes években*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó.
- Somogyvári, L. (2012). Közelítések a portrék és az egyszereplős képek jelenségéhez a magyar pedagógiai szaksajtóban (1960-1970). *Iskolakultúra*, 22(5), 56-75. URL: <https://bit.ly/3QTWMh6>
- Somogyvári, L. (2018). Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból. *Történelemtanítás*, 9(1-2). URL: <https://bit.ly/3urZN0x>
- Somogyvári, L. (2020). Hidegháború, kultúra és ideológia: fővárosi mozik 1951 és 1953 között. In: Pellesz, N. (szerk.). *Művelődés, műveltség, minőség*. Radnóti Szegei Öröksége Alapítvány, 9-22.
- Szabolcs, É. (2000). Neveléstörténet és gyermekkortörténet. In: Pukánszky, B. (szerk.). *A gyermek évszázada*. Budapest, Osiris Kiadó, 66-73.
- Szabolcs, É. (2003). Gyermekkortörténet: Új elméleti megfontolások. In: Pukánszky, B. (szerk.). *Két évszázad gyermekei*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 9-17.
- Szabolcs, É. (2004). „Narratívák” a gyermekorról. *Iskolakultúra*, 14(3), 27-31. URL: <https://bit.ly/3SMtBz4>
- Szántó, B. (2012). Pedagógusjelöltek tanítás- és tanulásfelfogásának vizsgálata spontán és irányított metaforák tükrében. In: Dósa, Z. (szerk.), *Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban: a III. tudományos ülés szak előadásai*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 169-183.
- Turbucz, D. (2015). *A Horthy-kultusz 1919-1944*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. URL: <https://bit.ly/3sKvQrV>
- Vámos, Á. (2003a). *Metafora a pedagógiában*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Vámos, Á. (2003b). Metafora a pedagógiai kutatásban. *Iskolakultúra*, 13(4), 109-112. URL: <https://bit.ly/3uuVKAE>